

УДК 340.12+1:316.3

І. І. Коваленко, кандидат філософських наук, доцент

ПРО ОСОБЛИВОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ

Розглянуто особливості громадянського та правового виховання в країнах Європи. Показано світоглядну та методологічну специфіку західної моделі правового виховання.

Ключові слова: *правове виховання, правова культура, мета правового виховання, методика правового виховання.*

Актуальність проблеми. Правова освіта та виховання громадянських якостей особистості відіграють провідну роль у процесі формування і розвитку суспільства, в якому права і свободи людини визнаються вищою цінністю. Останні десятиліття для України – це час активного формування громадянського суспільства та правової держави. Ефективність же правовиховної діяльності залежить не тільки від використання традиційних методик, а й від доцільного відбору та впровадження кращого зарубіжного досвіду.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Правове виховання стало центром уваги вітчизняної філософської, юридичної та педагогічної науки приблизно у другій половині минулого століття. І сьогодні правове навчання розглядається як одна з найважливіших форм правового виховання [1–7]. Однак додаткової уваги потребує вивчення загальнометодологічних засад громадянсько-правового виховання в західноєвропейських країнах. Отже, **метою** статті є огляд деяких світоглядно-методологічних особливостей правового виховання в Європі.

Виклад основного матеріалу. Західна правова цивілізація, що існує в двох основних формах (романо-германській та англо-американській), має глибоке релігійне, етичне та філософське коріння. Це передусім: 1) християнська концепція світу, історії та людини. Бог розуміється не тільки як творець, учитель та вихователь людства, а й як верховний Суддя – суворий, проте справедливий. Уся історія розуміється як процес виховання людини, котра не тільки дотримується вищих законів, а й порушує їх, проте, на відміну від тварин, має унікальну перевагу – право на вільне самовизначення та самоствердження; 2) багата філософська спадщина давніх греків, які заклали підвалини європейської морально-правової свідомості. Так, ще Сократ, Платон та Арістотель сформулювали незмінні для європейської правової культури уявлення про громадянську чесноту як невід’ємну рису громадянина, де важливе місце посідає законслухняність; 3) реалізм та організаційний талант давніх римлян, які поставили емпіризм, раціоналізм та практицизм свого

мислення на службу юриспруденції. Це у свою чергу зумовило прагнення впорядкованості, дисциплінованості, служіння державі, а дотримання законів стало вважатися чи не найвищою чеснотою.

Для європейської цивілізації суттєве значення має також те, що зворотною стороною конфлікту завжди ставав договірний характер розвитку суспільства, виражений відомою формулою Е. Дюркгейма: «Консенсус стоїть за спиною контракту».

Особливості західної правової культури та правового виховання зумовлені й європейською ментальністю, головними рисами якої є: прагнення чогось нового, освоєння та перетворення дійсності, що в результаті зумовлює відсутність сильної прив'язаності до минулого та культу традиції; прагнення виділяти своє індивідуальне «Я» із загального «Ми», вміння цінити та відстоювати інтелектуальну та духовно-моральну незалежність, готовність боротися за громадянські права та свободи; практицизм, здатність вбачати у практичній діяльності своє покликання та сенс життя, що іноді обертається забуттям вищих духовних цінностей та протиправною поведінкою.

У правосвідомості європейця право традиційно розуміється як таке, що має власний автономний характер, хоча й перебуває під сильним впливом релігії, політики та моралі. Закон же сприймається як зв'язане ціле, єдина система, «організм», що розвивається у часі крізь століття та покоління. Також суто західною рисою є впевненість в історичності права – його здатності зростати та розвиватися, що дозволяє шляхом нового тлумачення минулого задовольняти потреби сьогодення.

Громадянсько-правове виховання в Європі зумовлене вихідною ідеєю: громадянином не народжуються, ним стають. У зв'язку з цим ідеться не про стає становище, а про перманентне становлення: громадянин – це той, хто здатен втручатися в життя спільноти, а це передбачає поміркованість думки, здатність до роздумів, а також згоду на публічне обговорення їх. Отже, громадянство за такого розуміння – це конструктивна здатність втручатися або принаймні намір втручатися в життя спільноти.

Відповідно до цього один з головних принципів правового виховання – створення знання. Просте передання інформації зумовлює формування пасивних громадян, які сприймають знання як дещо відсторонене від соціальних, економічних та політичних цілей. Коли ж знання стає власним світоглядним надбанням тих, хто навчається, то згодом має сформуватися зрілий, вільний, автономний та активний громадянин.

Сучасна система правового виховання в Європі зумовлена традиційною орієнтацією на повагу до прав і свобод людини і громадянина, а також спрямована на розв'язання політичних та соціально-демографічних проблем, найбільш суттєвими з яких є: загострення міграційної політики – притік до країн Європи переселенців зі Сходу та Африки, утворення «паралельних

суспільств», не інтегрованих або недостатньо інтегрованих у європейський соціум; реакція європейського суспільства на ці процеси, яка часто набуває форми ксенофобії та політичного екстремізму; суперечності між високими гуманітарними стандартами у забезпеченні прав меншин та стандартами життя переважної більшості європейців.

У зв'язку з цим пріоритетним напрямком у розвитку європейської спільноти стає соціокультурна інтеграція, яка у свою чергу зумовлює міжкультурний та міждисциплінарний підходи до громадянсько-правового виховання. Західноєвропейські громадські організації прийняли пакет документів, що ініціюють так зване полікультурне виховання, яке стало офіційним курсом Євросоюзу.

Головне завдання полікультурного виховання – допомогти особистості усвідомити культурне розмаїття як умову розвитку суспільства та індивіда, протистояти виявам расизму, націоналізму, сформуванню відчуття солідарності та взаємодопомоги, а також долучити громадян до національних, міжнаціональних та загальнолюдських цінностей.

Полікультурне виховання переслідує три основні мети, які можна означити такими поняттями: плюралізм (збереження культурного розмаїття та повага до нього); рівність (підтримка рівних прав на освіту та виховання); об'єднання (формування в душі загальнонаціональних політико-правових, економічних та духовних цінностей).

Полікультурне виховання орієнтує передусім на усвідомлення не тільки прав, а й обов'язків щодо інших соціальних та національних груп.

Сучасна європейська система громадянсько-правового виховання спирається також на концепцію перманентного (безперервного) виховання, що передбачає спадковість між дошкільними, позашкільними та шкільними закладами, самоосвіту, підготовку та перепідготовку активних учасників суспільного життя. У Європі безперервне виховання координують так звані інтегровані культурні центри, соціопедагогічні комплекси, при яких функціонують навчальні курси, бібліотеки, спортивні заклади, церква.

Рада Європи як найбільша та найстаріша організація в Європі ухвалила магістральну програму «Освіта, спрямована на виховання демократичної громадянськості». У межах цієї програми передбачається й досягнення правовиховних цілей: забезпечення громадян правовими знаннями, а також уміннями та навичками, необхідними для активної участі у демократичному суспільстві; створення можливостей діалогу та правового розв'язання конфліктів між людьми, досягнення консенсусу, спілкування та взаємодії; заохочення усвідомлення прав і обов'язків людини, норм поведінки, цінностей та моральних норм усередині спільноти.

Відповідно до цього майже в усіх європейських країнах розроблено програми з громадянського виховання. Їх основу складають передусім політико-

правові та моральні знання, тобто ті знання про суспільство та людину, які допомагають учням підготуватися до життя у сучасному світі.

Правове виховання в Європі розпочинається ще в дошкільних закладах. На цьому етапі педагоги активно використовують методичну літературу з малюнками та адаптованим текстом, у якому малюкам розповідається про країну та «спільний світовий дім», роз'яснюються такі поняття, як нація, республіка, її символи, обов'язки громадян, права людини, безпека тощо.

Однак найбільш значущим з огляду на цілі правового виховання вважається шкільне, ліцейське та гімназійне середовище, адже саме в ньому частина учнів досягає громадянського повноліття, отримує виборче право і можливість здійснити свій політичний вибір. У більшості західних країн правове виховання здійснюється згідно з програмами громадянського виховання або в межах навчання прав людини. Такі програми спрямовано на розвиток у членів суспільства відчуття громадянськості. Розкриваючи головні обов'язки та права людини, фахівці прагнуть правильно сформулювати уявлення про свободу та рівність у «спільному домі». Сучасні педагоги навіть змоделивали риси громадянина XXI ст. Це громадянська грамотність (вміння висловлювати обґрунтоване судження щодо головних проблем від економіки до екології); критичне мислення, совість (уміння визначити добро), терпимість (до інших вірувань, культур, звичаїв) та плюралізм думок, глобальне громадянство («спільний світовий дім»), політична активність.

Головну роль у процесі міжкультурної інтеграції в Європі відіграє Франція. У цій країні накопичено чималий досвід і вона досягла значних успіхів у становленні громадянського суспільства з притаманними йому демократичністю, відкритістю та інформаційною свободою. Французька система освіти та виховання завжди відіграла роль своєрідної експериментальної лабораторії, де наочно виявлялися та проходили перевірку життєм новітні тенденції розвитку не тільки в цій країні, а й у світі.

Так, передумови виникнення ідеї громадянського виховання у Франції з'явилися у XIV–XVI століттях, що було пов'язано з прагненням здолати негативні сторони середньовічної освіти, а також зі спробою розглядати людину як особистість, індивідуальність та найвищу цінність. Саме у цей період закладаються основи гуманістичного виховання, наступний розвиток яких відтворився у філософсько-педагогічних ідеях представників епохи Просвітництва, спадщині діячів Великої Французької революції, поглядах соціалістів-утопістів XIX ст., педагогів та психологів XX ст.

На сучасному етапі громадянсько-правове виховання у Франції ґрунтується на досвіді таких міжнародних організацій, як Рада Європи, ЮНЕСКО, Європейський Союз, що відображено в декретах, інструкціях та циркулярах Міністерства національної освіти Франції, Програмі громадянського, правового та соціального виховання, Віденській декларації, Всесвітній конференції

з прав людини та інших рекомендаціях щодо виховання в дусі міжнародного взаєморозуміння, співробітництва, поваги до прав людини та її основних свобод.

Громадянсько-правове виховання у Франції здійснюється передусім на всіх етапах шкільної освіти, а також через діяльність громадських організацій. Воно передбачає будь-яку виховну практику, будь-який зміст навчання, метою яких є передавання правил індивідуального та суспільного життя. Виховання не робить відмінностей між громадянами, їх належністю до певних груп людей, проте формує повагу до їх думок та інтересів. Громадянське виховання – це не тільки пропаганда чогось, а передусім заклик до відповідальності та свободи.

Значущість правового виховання французьких громадян підсилюється також гострою необхідністю здолати суперечності між стратегічною метою розвитку європейських країн як правових держав та засобами досягнення цієї мети. Так, молодих громадян необхідно підготувати до життя у світі, де все ще існують расизм, безробіття і нестабільна ринкова економіка.

Завданнями правового виховання є формування:

1) знань про форми політичного життя та його функції (знання про права та обов'язки громадян не тільки у країнах Європи, а й в інших країнах світу);

2) свідомого ставлення до духовно-правових цінностей європейського суспільства;

3) вміння врегульовувати конфлікти мирним шляхом, поважати думку інших, приймати колективні рішення;

4) вміння дотримуватися норм громадянської поведінки (поваги до оточуючих, чемного ставлення, вміння слідкувати за своїми звичками та лексиконом);

5) навичок суспільної діяльності (наприклад, солідарності в школі, родині, кварталі тощо).

Відповідно до цих завдань сформульовано *три кінцеві мети громадянсько-правового виховання:*

1) патріотична (повага до батьківщини);

2) інтелектуальна (ретельне вивчення документів, їх критичний аналіз, що впливає на формування власної точки зору);

3) практична (формування і розвиток норм громадянської та правової поведінки в різних соціально-політичних умовах протягом усього життя).

Такий підхід послідовно втілюється на всіх етапах правового навчання та виховання. Однак найбільш значущим з огляду на цілі правового виховання вважається лицейське середовище, адже саме в ньому частина учнів досягає громадянського повноліття, отримує виборче право і можливість здійснити свій політичний вибір. Правова освіта в лиці є невід'ємною складовою програми громадянського, правового та соціального виховання.

Однак школи та ліцеї не можуть і не повинні претендувати на те, аби бути єдиним місцем подібного навчання. Вони покликані брати у ньому повноправну участь разом зі всіма іншими суб'єктами виховання.

Висновки. Громадянське виховання розуміється як процес перетворення особистості на члена політичної спільноти, а головний акцент робиться на правах та свободах особи, її громадянському обов'язку, а також на формуванні практичного досвіду учнів у цьому відношенні. В процесі довготривалого, систематичного правового навчання під керівництвом викладачів та інших зацікавлених фахівців у громадян країн Європи формуються не тільки глибокі, широкі та системні знання права, а й позитивні емоційно-чуттєві правові переконання в їхній великій цінності, постійна вольова готовність до правомірної поведінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Почтарь Т. М. Правовое воспитание в педагогических вузах : Вопросы методологии и методики : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Т. М. Почтарь. – М., 2000. – 207 с.
2. Крыгина И. А. Правовая культура, правовое воспитание и управление правосознательным процессом в современном российском обществе : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / И. А. Крыгина. – Ростов-н/Д, 1999. – 189 с.
3. Федик Є. І. Формування правової культури студентів-юристів: теоретичні та прикладні аспекти (на матеріалах діяльності навч. закладів з підготовки молодших спеціалістів) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Є. І. Федик. – Львів, 1996. – 206 с.
4. Кравченко А. И. Социология : Общий курс : учеб. пособие для студ. вузов / А. И. Кравченко – М. : ПЕР СЭ, 2000. – 638 с.
5. Татаринцева Е. В. Правовое воспитание. Методология и методика / Е. В. Татаринцева. – М. : Высш. шк., 1990. – 174 с.
6. Маркова Г. Д. Научные основы и организация правового воспитания молодежи / Г. Д. Маркова. – К. : Наук. думка, 1985. – 170 с.
7. Бондарев А. С. Правовая антикультура в правовом пространстве общества / А. С. Бондарев. – Пермь : Перм. ун-т, 2006. – 192 с.

ОБ ОСОБЕННОСТЯХ ЕВРОПЕЙСКОЙ СИСТЕМЫ ПРАВОВОГО ВОСПИТАНИЯ

Коваленко И. И.

Рассмотрены особенности гражданского и правового воспитания в странах Европы. Показаны мировоззренческая и методологическая специфика западной модели правового воспитания.

Ключевые слова: *правовое воспитание, правовая культура, цель правового воспитания, методика правового воспитания.*

ON THE PECULIARITIES OF THE EUROPEAN SYSTEM OF JURIDICAL EDUCATION

Kovalenko I. I.

In this article deals with the peculiarities of the civil and juridical education in the countries of Europe. Shows the world Outlook and methodological specifics of the Western model of juridical education.

Key words: *juridical education, juridical culture, goal of the juridical education, methodics of juridical education.*

УДК 1:316.7:355.1

П. В. Квіткін, кандидат філософських наук, професор;

І. В. Дятлова, кандидат філософських наук;

І. М. Ребрій

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ВІЙСЬКОВОГО КЕРІВНИКА: СУТНІСТЬ І НЕОБХІДНІСТЬ ФОРМУВАННЯ

Розглянуто сутність правової культури особи сучасного військового керівника, необхідність і детермінанти формування в сучасних умовах життєдіяльності українського суспільства, реформування та розвитку Збройних Сил України. Доведено, що формування правової культури особи військового керівника є динамічним і суперечливим процесом, основу якого становить формування соціальної відповідальності.

Ключові слова: *особа військового керівника, правова культура, формування правової культури, соціальна відповідальність військовослужбовців.*

Актуальність проблеми. Актуальною науковою проблемою, що має теоретичне і практичне значення, є формування правової культури особи сучасного військового керівника. У теоретичному плані це осмислення сутності і змісту правової культури, системи її детермінант; у практичному – усвідомлення змісту діяльності щодо формування правової культури особи сучасного військового керівника. Актуальності проблеми у сучасних умовах надають професіоналізація військової діяльності, активна миротворча діяльність Збройних Сил України, реалізація гуманітарної і соціальної політики держави у Збройних Силах України.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Проблема правової культури особи військового керівника є складовою загальної проблеми правової культури,